

## EXPRESSIONS OF THE ROMANIAN POSTMODERNISM

Cristina A. Oprean Cornea

PhD Student, „1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia

*Abstract: The postmodernist literary current from 1980, reconfigures the Romanian literature with the Western ones, anticipating and then accompanying through its pluralist philosophy the exit from the communist regime and the transition to the present democracy, and the subsequent literary and cultural models remain to be identified in the programmatic diversity of postmodernity.*

*Critical perspectives emerged in the nineties, especially proclamations of the end of postmodernism, seeing the same triumphant pleasure. The first important debate on this issue in Romania took place in 1986, with the occasion of the emergence of a special number of "Critical notebooks" dedicated to postmodernism. During this period there was an exposition of the evolution of the word postmodernism and its derivatives that began to circulate in the Romanian cultural press before 1986.*

*Keywords: interpretation; conscience; generation; postmodernism; progress.*

Curentul literar postmodern de la 1980, repune în concordanță literatura română cu cele occidentale, anticipând și apoi însoțind prin filozofia sa pluralistă ieșirea de sub regimul comunist și trecerea la democrația actuală, iar modelele literare și culturale subsecvente rămân de identificat în diversitatea programatică a postmodernității<sup>1</sup>.

În rândurile care urmează este prezentat spațiul literar în context românesc, un scurt istoric al circumstanțelor postmodernismului în critica românească de specialitate, precum și dezbaterile generate de apariția termenului pe teritoriul țării noastre. Deși postmodernismul nu face obiectul acestei lucrări, realizăm că „orice încercare de circumscriere a unui fenomen rămâne incompletă fără disocierea nu numai de precedent, ci și de ceea ce a urmat”<sup>2</sup>.

Anii nouăzeci au adus mai multe perspective critice și mai ales proclamații ale sfârșitului postmodernismului, vădind aceeași plăcere triumfătoare. Cea dintâi importantă dezbateră pe această temă în România a avut loc în anul 1986, cu prilejul apariției unui număr special al „Caietelor critice” dedicat postmodernismului. O expunere a evoluției „cuvântului postmodernism și derivatelor sale care au început să aibă circulație în presa culturală românească”<sup>3</sup> înainte de 1986 a fost realizată de Ion Bogdan Lefter în câteva articole incluse în

<sup>1</sup> Ion Bogdan Lefter, *Recapitularea modernității. Pentru o nouă istorie a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000, p. 195.

<sup>2</sup> Maria-Ana Tupan, *Discursul modernist*, București, Editura Cartea Românească, 2000, p. 25-26.

<sup>3</sup> Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, Ediția a II-a, adăugită, Pitești, Editura Paralela 45, 2002, p. 18.

volumul *Postmodernism. Din dosarul unei "bătălii" culturale*, precum și în antologia lui Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*.

Se cuvine să adăugăm că și Magda Cârneli a redactat un articol în care a abordat această tematică, publicat inițial în revista „România literară”, cu titlul *Despre postmodernism în Europa de Est* și reluat sub diferite titluri în diverse publicații. Magda Cârneli observă cu subtilitate o situație interesantă și anume aceea a nuanței ideologice a termenului în țările estice. Acesta pare un punct de vedere cu largi perspective de analiză, dar care nu face obiectul lucrării de față.

Postmodernismul ne învață că toate practicile culturale au un subtext ideologic care determină condițiile posibilității reale pentru ca ele să produc semnificații. Luând în considerare confuzia și aerul vag asociate cu termenul însuși, postmodernismul este „un fenomen contradictoriu care uzează și abuzează, instalează și apoi subminează înseși conceptele pe care le ia în discuție (...) postmodernismul nu poate fi folosit pur și simplu ca sinonim pentru contemporaneitate și nici nu descrie un fenomen cultural cu adevărat internațional, întrucât el este, în primul rând, european și american”<sup>4</sup>.

Cea dintâi întrebare a termenului de postmodernism pe teritoriul țării noastre este aceea a lui Andrei Brezeanu, într-un articol din 1974 despre scriitorii postmoderniști americani *Post-modernii americani - o traiectorie spre viitor*<sup>5</sup>. Se notifică faptul că acest articol este publicat într-o vreme în care discuția despre postmodernism tocmai începuse să ia amploare în Statele Unite. Nu este încă vorba despre un postmodernism românesc, dar Andrei Brezeanu are meritul de a scoate în evidență o nouă realitate a literaturii americane, care, în scurt timp, va lua o amploare internațională, depășind chiar sfera literaturii.

Termenul de postmodernism reapare șase ani mai târziu într-o prefață *Poemul ca gest* a traducătorului Ștefan Stoenescu la un volum de poeme din Frank O'Hara. Stoenescu realizează și o schemă tipologică a postmodernismului prin raportare la modernism: „Poetul post-modernist coboară din nou în stradă, gest prin care asumă existența în nume propriu, renunțând la armura impersonalității. Poemul devine consemnare a însuși actului prin care existența se circumstanziază în poem. Distincția față de modernism este clară: nu avem a face cu cerebrală reflexivitate a actului creator”<sup>6</sup>. După cum scrie Ion Bogdan Lefter, același Ștefan Stoenescu este cel care, în 1983, cu ocazia Colocviilor de critică ale revistei „Transilvania” din Sibiu, realizează o sinteză a dezbaterii asupra postmodernismului în spațiul cultural american.

Foarte importante sunt contribuțiile „primului scriitor optzecist care a folosit termenul postmodernism”<sup>7</sup>, Alexandru Mușina. În 1982, într-un articol din „Astra” (*Poezia - o șansă...*), conceptul evidențiază o realitate a noii poezii românești, opusă modelului „ascetic” modernist. Mușina reliefează două direcții ale acestei noi atitudini poetice românești: „o reacție de sincronizare (nu din spirit de imitație, cum insinuează veșnicii conservatori, ci din necesitatea de a exprima o anumită sensibilitate și o viziune specifică și ca rezultat al evoluției poeziei române

<sup>4</sup> Linda Hutcheon, *Poetica postmodernismului*, București, Editura Univers, 2002, p. 17.

<sup>5</sup> Andrei Brezeanu, *Post-modernii americani - o traiectorie spre viitor*, în „Secolul 20”, nr. 8 (163), 1974, p. 8.

<sup>6</sup> Ștefan Stoenescu, *Poemul ca gest*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 5.

<sup>7</sup> George Bădărău, *Postmodernismul românesc*, Iași, Editura Institutului European, 2007, p. 11.

postbelice) cu această deschidere poetică”<sup>8</sup>. Mușina revine asupra ideii de postmodernism într-o masă rotundă pe tema poeziei de azi: „poetii generației mele au deplasat centrul de greutate al discursului de pe imaginar și limbaj, pe existența omului obișnuit, pe problemele lui, ale noastre, de zi cu zi. Aici găsesc că există originalitate reală. Nu mai avem de-a face cu poezia modernă așa cum o definește Hugo Friedrich, ci cu o poezie post-modernistă. O ruptură importantă, cred”<sup>9</sup>. Discuția continuă într-un articol din 1985, autorul relevând tendința ludică și „directețea complexă a poeziei postmoderne”<sup>10</sup>.

Dintre criticii literari recunoscuți, cel care uzitează termenul de postmodernism este Nicolae Manolescu. Într-un articol din 1983 intitulat *Postmodernismul poetic*, Manolescu vorbește despre poezia de după 1960 al cărei spirit principal nu este inovator, ci continuator. Manolescu crează o clasificare a poeziei românești, dar se pot observa mai multe imprecizii teoretice. Postmodernismul este încadrat împreună cu avangardele într-o categorie a poeziei moderne (deși modernă este considerată și poezia simbolistă), iar ceva mai departe postmodernismul este definit prin opoziție cu modernismul. Criticul revine ulterior adăugând că „termenii înșiși ar trebui revizuiți”<sup>11</sup>. După cum remarcă Ion Bogdan Lefter, Nicolae Manolescu a mai folosit apoi termenul în câteva cronici.

La rândul său Mircea Cărtărescu apreciază că postmodernismul răspunde la o anchetă despre literatura tinerilor în 1985. Cărtărescu admitea că postmodernismul reprezintă o posibilitate de regenerare a poeziei și distingea între caracteristicile postmodernismului *textualismul*, *biografismul* și *sincronia stilistică*. Tot în 1985, Mihai Dinu Gheorghiu se referă la postmodernism într-un articol din „Convorbiri literare” (*Modernismul la post*). Este analizat cu acest prilej cazul lui Umberto Eco cu referiri la *Numele trandafirului*.

O serie de imprecizii conceptuale pot fi observate în articole semnate de Cristian Livescu (*Post-modernismul textual*, *Spațiul povestirii*, *Nichita Stănescu – post-modernul*). Livescu utilizează ca sinonim al postmodernismului textual formula de *trans-modernism textualist*. De asemenea, Nichita Stănescu este considerat „cel mai important poet post-modern de până acum în literatura noastră”<sup>12</sup>, după ce într-un articol anterior îl clasificase drept modernist.

O atitudine mai clară și mult mai documentată pare să aibă Monica Spiridon care a realizat o traducere a unui eseu al lui Malcolm Bradbury. Ea definea postmodernismul ca pe „subiectul numărul unu în cultura timpului nostru”<sup>13</sup>. Autoarea a făcut, de asemenea, o prezentare generală a dezbaterilor teoretice cu privire la postmodernism, cu un mare număr de referințe internaționale.

<sup>8</sup> Alexandru Mușina, *Poezia- o șansă...*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 24.

<sup>9</sup> Alexandru Mușina, *Poezia- o șansă...*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 24.

<sup>10</sup> Alexandru Mușina, *Șase „teze” și o „addenda”*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 8-9.

<sup>11</sup> Nicolae Manolescu, *O ușă întredeschisă (Teme 6)*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 108.

<sup>12</sup> Cristian Livescu, *Nichita Stănescu – post-modernul*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 28.

<sup>13</sup> Monica Spiridon, *Modernisme și postmodernisme...*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p.28.

Ion Bogdan Lefter îl amintește și pe Eugen Simion în contextul dezbaterilor despre postmodernism, criticul aplicând termenul în caracterizarea poeziei lui Leonid Dimov. Un alt critic (Radu G. Țeposu) folosea postmodernismul referindu-se la Marin Sorescu. La rândul său Mircea Martin aprecia în *Singura critică* faptul că „poezia vârstei postmoderne: o poezie care vine din cultură, o poezie a poeziei, a atitudinii ludice, ironice nu o dată, și mai puțin a reveriei și a dezlănțuirilor metaforice. Aluziile cotidiene și implicațiile politice abundă în cuprinsul ei”<sup>14</sup>. Raportându-se la postmodernism, Mircea Iorgulescu îl consideră drept „cel mai recent passe-partout terminologic”<sup>15</sup>, iar Livius Ciocârlie îl prezintă ca „demonetizat înainte de a se fi lămurit”<sup>16</sup>.

S-au evidențiat prin cele prezentate până acum dificultățile pe care le-a cunoscut receptarea conceptului în spațiul românesc, înaintea dezbaterilor din „Caiete critice”. Termenul de postmodernism nu era încă destul de bine clarificat și încetățenit la noi, de unde și impreciziile în definirea și utilizarea sa.

După cum s-a precizat deja, un rol definitoriu în evoluția postmodernismului românesc l-au avut dezbaterile din amplul număr dedicat acestuia în revista „Caiete critice”, nr. 1-2/1986. Personalități de prim rang ale culturii române au prezentat articole în diverse domenii și au fost acum traduse în premieră câteva texte fundamentale, aparținând lui John Barth, Gerald Graff, Jean-François Lyotard, Ihab Hassan și Guy Scarpetta.

Articolele publicate acolo au rămas un punct de referință în critica românească de specialitate. Vom realiza, în continuare, o trecere în revistă a unora dintre ele, încercând să degajăm principalele opinii vehiculate în epocă despre conceptul de postmodernism. În articolul *Fișe pentru analiza unui concept* al lui Ion Bogdan Lefter, în care tânărul autor de atunci încerca să facă o analiză a întrebunțărilor termenului, se relevă impreciziile și confuziile care au existat la începuturile circulației postmodernismului în spațiul românesc.

Un articol interesant a publicat în acel număr al „Caietelor critice” Ioan Buduca (*Undă sau corpuscul*). Autorul consideră că înainte de orice, postmodernismul „este un postulat: să presupunem că există *ceva* care s-ar putea numi postmodernism”<sup>17</sup>. Principiul postmodernismului este considerat a fi unul holografic, iar modelul literar analizat este Borges (pe urmele lui John Barth în *The Literature of Replenishment*). Se ridică problema definirii conceptului, iar autorul se întreabă când vom putea ști într-adevăr ce este postmodernismul. Termenul este definit ca un răspuns al nevoii umane de „o epistemă a spiritului, poate chiar a uneia de tipul undă și corpuscul”<sup>18</sup>.

<sup>14</sup> Mircea Martin, *Singura critică*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 29.

<sup>15</sup> Mircea Iorgulescu, *Autoportret liric*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 29.

<sup>16</sup> Livius Ciocârlie, *Critica de artă ca „introducere la un mod de a fi”*, apud Ion Bogdan Lefter, *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*, p. 29.

<sup>17</sup> Ioan Buduca, *Undă sau corpuscul*, apud Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice)*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999, p. 395.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 399.

O atitudine sceptică expune Mircea Mihăieș care, în articolul intitulat *Mai-mult-ca-modernismul*, consideră postmodernismul „un termen ambiguu, greu de știut când, unde și cum trebuie folosit. La o primă vedere el nu este decât unul din nenumăratele *-ism-e* care alcătuiesc, în felul lor, de bine, de rău o insolită istorie a gândirii teoretice a acestui secol”<sup>19</sup>. Autorul crede că dificultățile în definirea postmodernismului provin din imprecizia termenului de modernism, care acoperă o arie foarte vastă de definire. Înainte de a oferi o definiție a postmodernismului, Mircea Mihăieș încearcă să răspundă întrebării „*Ce este modernismul?*” Autorul nu își propune să ofere concluzii, ci să creeze premise pentru o cercetare ulterioară.

În articolul *Poezie și psihic (teze despre modernismul și postmodernismul poeziei)*, Călin Vlasie pune față în față poezia modernistă și poezia postmodernistă, pe aceasta din urmă considerând-o drept „momentul actual al poeziei (...) începutul unui viitor obligat să-și redefiniească psihologia, concepția și structura”<sup>20</sup>. Poezia ar fi un fel de „psiheism” capabil să realizeze o corespondență între disponibilitățile formale și conținutul psihologic adecvat noului umanism.

Criticul Radu G. Țeposu propune, pentru definirea postmodernismului, formula de „romantism întors”. El vede în postmodernism tendița unei concilierii între romantism (cu ideea acestuia de totalitate) și modernism (caracterizat de fragmentarism, transcendență goală, individualism). Estetismul modernist ar fi astfel greșit pe un fond spiritual împrumutat de la romantici. Autorul remarcă înclinația recuperatoare a postmodernismului, eclecticismul și vocația întemeietoare a textului<sup>21</sup>. Prin expunerea articolelor din numărul amintit al „Caietelor critice” se poate aprecia faptul că analiza a relevat opinii pro și contra, unele imprecizii, dar și unele propuneri pentru definirea conceptului.

Dezbaterile în jurul termenului de postmodernism au continuat și după 1986, acestea nefiind încheiate nici până acum, deși sunt voci care apreciază că discuțiile cu pricina ar fi luat sfârșit la începutul anilor 1990. Referințele critice în domeniu sunt în continuă creștere, o dovadă a faptului că discuția a rămas deschisă. Există opinii care „proclamă actualmente existența post-modernismului”<sup>22</sup>.

După apariția numărului special din „Caiete critice” dedicat postmodernismului, numeroase alte reviste au continuat discuția, nu însă la aceleași proporții, simțindu-se nevoia unor clarificări și completări. Un sugestiv exemplu este cazul lui Ștefan Borbely în articolul *Postmodernismul – un model (cultural) oportun?*, publicat în 1987. Autorul face o trecere în revistă a conceptului pe plan internațional, amintind nume ca Gerald Graff, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Ihab Hassan. Dintre români sunt amintiți Andrei Pleșu, Eugen Simion, Monica Spiridon, Ștefan Stoenescu. De asemenea, sunt menționate trăsături ale postmodernismului

<sup>19</sup> Mircea Mihăieș, *Mai-mult-ca-modernismul*, apud Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice)*, p. 415.

<sup>20</sup> Călin Vlasie, *Poezie și psihic (teze despre modernismul și postmodernismul poeziei)*, apud Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice)*, p. 194.

<sup>21</sup> Radu G. Țeposu, *Un romantism întors*, apud Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice)*, p. 409-414.

<sup>22</sup> Mihaela Constantinescu, *Post/postmodernismul. Cultura divertismentului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 18.

precum „întoarcerea autorului, pluriperspectiva, o alunecare spre psihologie în detrimentul rațiunii, pluralismul tolerant, democratismul concesiv, eclecticismul”<sup>23</sup>.

Remarcăm atitudinea lui Alexandru Mușina în articolul *Postmodernismul, o frumoasă poveste*, publicat în 1988, deși este scris în 1986. Tonul folosit este unul ironic. Scriitorul critică graba românească de a folosi un termen precum acela de postmodernism fără o anumită fundamentare. În acea perioadă traduceri textelor fundamentale ale autorilor occidentali în domeniu erau inexistente, cu excepția unor fragmente apărute sporadic prin reviste. Mușina consideră incorecte categorizările realizate cu ajutorul acestui termen de către critici precum Nicolae Manolescu, Eugen Simion sau Radu G. Țeposu. Autorul nu este de acord cu afirmațiile că „toată poezia contemporană ar fi postmodernistă (Nicolae Manolescu), iar Marin Sorescu este un autor postmodern (Radu G. Țeposu) sau cu lectura postmodernă a lui Leonid Dimov (Eugen Simion)”<sup>24</sup>.

Dezbaterile pe tema postmodernismului au continuat și după 1989. S-au tradus opere fundamentale din autori precum Jean-François Lyotard, Gianni Vattimo, Francis Fukuyama, Linda Hutcheon și alții. Articole sonore au fost publicate într-un număr al revistei „Euresis” dedicat postmodernismului în cultura română<sup>25</sup>. Dintre autorii români care au investigat fenomenul postmodernist amintim pe Liviu Petrescu (*Poetica postmodernismului*), Mircea Cărtărescu (*Postmodernismul românesc*), Magda Cârneli (*Arta anilor '80. Texte despre postmodernism*), Ion Bogdan Lefter (*Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale*), Gheorghe Perian (*Scriitori români postmoderni*), Dan Eugen Rațiu (*Disputa modernism - postmodernism*), Adrian Dinu Rachieru (*Elitism și postmodernism. Postmodernismul românesc și circulația elitelor*), Mihaela Ursa (*Optzecismul și promisiunile postmodernismului*) și lista ar putea continua.

Ne adresăm întrebarea în ce măsură postmodernismul continuă să rămână o trăsătură definitorie pentru cultura de azi, referindu-ne, în special, la domeniul literar, unde cunoaștem cea mai largă circulație). Într-un articol publicat în anul 2001, în revista „Euphorion”, Cornel Moraru arunca o privire retrospectivă asupra prozei românești din deceniul trecut și remarcă „aceiași mozaic de tendințe postmoderne”<sup>26</sup>.

Postmodernismul zilelor noastre este unul lipsit de încărcătura ideologic-subversivă a anilor 1980. El a devenit un termen destul de răspândit în jargonul publicistic, un fel de „chapeau” sub care intră realități diverse și în același timp un punct al doritei noastre „alinieri” la standardele occidentale, dar care „a intrat într-un oarecare declin pe la mijlocul anilor '80”<sup>27</sup>.

## BIBLIOGRAPHY

<sup>23</sup> Ștefan Borbely, *Postmodernismul – un model cultural oportun?*, apud Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice)*, p. 389-392.

<sup>24</sup> Alexandru Mușina, *Postmodernismul, o frumoasă poveste*, apud Gheorghe Crăciun, *Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice)*, p. 428.

<sup>25</sup> vezi „Euresis, cahiers roumains d'études littéraires”, *Le postmodernisme dans la culture roumaine*, nr. 1-2/1995.

<sup>26</sup> Cornel Moraru, *Recuperări în proza ultimului deceniu*, în „Euphorion”, nr. 1-2/2001, p. 4.

<sup>27</sup> Mihaela Anghel Irimia, *Dialoguri postmoderne*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 326.

- Anghel Irimia, Mihaela, Dialoguri postmoderne, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999.
- Brezeanu, Andrei, Post-modernii americani- o traiectorie spre viitor, în „Secolul 20”, nr. 8 (163), 1974.
- Bădărău, George, Postmodernismul românesc, Iași, Editura Institutului European, 2007.
- Cărtărescu, Mircea, Postmodernismul românesc, postfață de Paul Cornea, București, Editura Humanitas, 1999.
- Ciocârlie, Livius, Critica de artă ca “introducere la un mod de a fi”, în “România literară”, nr. 41/1986.
- Constantinescu, Mihaela, Post/postmodernismul. Cultura divertismentului, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
- Crăciun, Gheorghe Competiția continuă (Generația '80 în texte teoretice), Editura Paralela 45, Pitești, 1999.
- Iorgulescu, Mircea, Autoportret liric, în “România literară”, nr. 37/ 1986.
- Hutcheon, Linda, Poetica postmodernismului, București, Editura Univers, 2002.
- Lefter, Ion Bogdan, Recapitularea modernității. Pentru o nouă istorie a literaturii române, Pitești, Editura Paralela 45, 2000.
- Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale, Ediția II-a, adăugită, Pitești, Editura Paralela 45, 2002.
- Livescu, Cristian, Nichita Stănescu – post-modernul, în „Ateneu”, nr. 3/ 1986.
- Manolescu, Nicolae, O ușă întredeschisă (Teme 6), București, Editura Cartea Românească, 1986.
- Martin, Mircea, Singura critică, Editura Cartea Românească, București, 1986.
- Mușina, Alexandru, Poezia- o șansă..., în „Astra”, nr. 1/1982.
- Mușina, Alexandru, Unde se află poezia?, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag, 1996.
- Puia Dumitrescu, Daniel, O istorie a cenaclului de luni, București, Editura Cartea Românească, 2015.
- Spiridon, Monica, Modernisme și postmodernisme..., în „România literară”, nr. 47/1985.
- Simion, Eugen Scriitori români de azi, IV, București, Editura Cartea Românească, 1989.
- Stoenescu, Ștefan, Poemul ca gest, prefață la Frank O'Hara, Meditații în imponderabil, București, Editura Univers, 1980.
- Tupan, Maria-Ana Discursul modernist, București, Editura Cartea Românească, 2000.
- Țeposu, Radu G., Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă, București, Editura Eminescu, 1993.
- Ursa, Mihaela Optzecismul și promisiunile postmodernismului, Pitești, Editura Paralela 45, 1999.